

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему «Типологія сучасної суспільно-політичної лексики в есеїстиці Юрія
Андруховича»

Виконала: студентка II курсу,
групи УМЛф-22м
спеціальності 035 Філологія.
035.01 Українська мова та література
Холопенко (Сенчук) О. В.

Керівник – кандидат філологічних наук,
доцент Пітель В. М.

Рецензент – кандидат філологічних наук,
доцент Лазарович О. М.

Івано-Франківськ – 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена дослідженню суспільно-політичної лексики в есеїстиці Юрія Андруховича. Картотекою магістерської роботи є сегменти есеїв, що локалізую суспільно-політичну лексику.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літераури. У вступі визначено актуальність, мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, практичне значення та апробацію дипломної роботи.

У першому розділі окреслені такі поняття, як суспільно-політична лексика, суспільно-політична термінологія, проаналізовано основні трактування науковців щодо взаємозв'язку суспільно-політичної лексики та суспільно-політичної термінології, розглянуто класифікації суспільно-політичної лексики з погляду семантичних та функціональних ознак; визначено публіцистику як основний ареал поширення суспільно-політичних найменувань.

У другому розділі виявлено лексико-семантичні групи суспільно-політичної лексики, лексичну сполучуваність досліджуваних одиниць та їх функціональне навантаження в есеїстиці Юрія Андруховича.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ.....	7
1.1. Загальна характеристика суспільно-політичної лексики	7
1.2. Суспільно-політична лексика – конститутивний елемент публіцистичного есе.....	16
РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКА: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ.....	26
2.1. Лексико-семантичні групи СПЛ	26
2.2. Валентність СПЛ.....	35
2.3. Функції СПЛ в есеїстиці Ю. Андруховича.....	42
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

Зміни в суспільстві, зокрема суспільно-політичні, провокують зрушення в динамічній і відкритій лексико-семантичній системі мови.

Суспільно-політична лексика (СПЛ) є її важливою частиною, оскільки вона номінує поняття суспільно-політичної та сфери, тісно пов'язана з різними подіями, зокрема в часи революцій і воєн, які переживав український народ останні десятиліття.

Соціально-політичні та історичні зміни в Україні зумовили оновлення лексичного фонду мови не тільки завдяки інфопростору засобів масової інформації, але й індивідуалізованого мовлення окремих знакових нараторів вербальної картини світу нашої держави, таких, наприклад, як Юрій Андрухович.

Сьогодні одиницям лексичної системи української мови властива термінологізація, детермінологізація, семантизація чи десемантизація їх плану змісту, що зумовлює невідповідність між семантикою узуальних номінативних одиниць і суспільно-політичними чинниками розвитку держави. Ця тенденція чітко простежується в ідіостилях окремих авторів, зокрема в есеїстиці Юрія Андруховича.

Юрій Андрухович – відомий український письменник, поет і перекладач. Його творчість визначена глибокою і досконалою майстерністю мови та її форми. Однак політика є важливою компонентою життя сучасної України, і вона необхідна для розуміння контексту, у який Юрій Андрухович ювелірно й точно вкраплює суспільно-політичну одиницю мовлення, формуючи текст, що здатен інформаційно якісно впливати на читача.

У текстах есе письменник розглядає тему політики з критичної та культурологічної перспективи. Він розуміє політику як складну систему, яка впливає на всі сфери суспільства.

Таким чином, вивчення суспільно-політичної лексики в текстах відомого письменника й есеїста з Івано-Франківська є, безперечно, **актуальним**.

Есеї Юрія Андруховича сьогодні видано у двох збірках: "Дезорієнтація на місцевості" (1999), "Диявол ховається в сирі" (2006). Наш аналіз суспільно-політичної лексики здійснено на матеріалі семирічного есеїстичного доробку автора «Диявол ховається в сирі»¹, оскільки він виданий пізніше, тому відбиває актуальний лексичний пласт суспільно-політичної комунікації.

Такий вибір зумовлено тим, що в «книзі вибраних спроб» Юрія Андруховича зібрано тексти, надруковані в різних українських та закордонних збірниках і періодичних виданнях, 1999 – 2006 року, які присвячені суспільно-політичному життю українців. До уваги бралися публікації за останній рік (1 листопада 2019 року – 1 листопада 2020 року).

Мета дипломного проєкту – є дослідження типології суспільно-політичної лексики в есеїстиці Юрія Андруховича.

Досягненню мети сприяє вирішення таких **завдань**:

- вивчити суспільно-політичну лексику як лінгвістичну категорію;
- виділити лексико-семантичні групи суспільно-політичних назв у досліджуваному есеїстичному просторі;
- проаналізувати сполучуваність СПЛ та функційний потенціал у текстах есе Юрія Андруховича.

Новизна роботи полягає в тому, що суспільно-політична лексика в ідіостилі Юрія Андруховича досліджується вперше.

Об'єктом дослідження є суспільно-політична лексика в есеїстиці Юрія Андруховича.

Предметом дослідження є семантика, структура і функції суспільно-політичної лексики в текстах есе Юрія Андруховича.

Матеріал дослідження - картотека суспільно-політичних слів, локалізованих у збірці есеїв Юрія Андруховича «Диявол криється в сирі» (400 одиниць).

¹ Андрухович Юрій. Диявол ховається в сирі. Київ : «Критика», 2006. 320 с. (далі в тексті вказуватимемо тільки сторінку).

Нами умисно проаналізовано лише одну збірку есеїв, оскільки вона відображає певний часовий різ суспільно-політичного життя українського народу крізь призму стилю одного автора, що дозволить проаналізувати не тільки семантичні особливості досліджуваної лексики, а й її вплив на формування тексту в цілому.

Методи і прийоми дослідження: описовий, структурний, метод компонентного аналізу. Аналіз картотеки здійснено методом контекстного аналізу.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можна використати при вивченні лексикології, стилістики.

Апробація дипломної роботи. Результати магістерського дослідження апробовано на Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ».

За результатами конференції опубліковано наукову статтю: **ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ЕСЕЇСТИЦІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ДИЯВОЛ ХОВАЄТЬСЯ В СИРІ».**

Структура. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг роботи – 65 сторінок.

РОЗДІЛ І

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

1.1. Загальна характеристика суспільно-політичної лексики

Суспільно-політична лексика як динамічний пласт лексико-семантичної системи мови уже була предметом дослідження багатьох учених. Проте вивчення її потенціалу творення тексту публіцистичного есе ще комплексно не досліджено.

Суспільно-політичну лексику (СПЛ) трактуємо як сукупність номінативних одиниць, які називають ключові (домінантні) політичні, економічні культурологічні поняття, прийняті суспільством, опосередковані такими архісемами, як «політика», «громадськість», «Україна/держава», «нація», «суспільство».

Суспільно-політична лексика сьогодні є предметом наукового зацікавлення багатьох мовознавців:

- О. А. Стишов, О. А. Семенко, С. Й. Караванський, Ж. В. Колоїз, С. С. Лук'яненко та ін. (новотвори, неологічні словосполучення);
- А. А. Бурячок, В. В. Жайворонок, О. О. Мороз, І. В. Холявко, І. М. Кочан (тематичні групи суспільно-політичної лексики);
- Ю. А. Костюк Я. І. Снісаренко, О. Н. Поліщук (термінологічність суспільно-політичної лексики);
- О.М. Чадюк, О.О. Чорна (тропеїчні особливості суспільно-політичної лексики); Михайленко Л. Л. (розвиток суспільно-політичної лексики);
- В.І. Павлик, Н.В. Максимишин (перекладацький аспект).

На думку А. А. Бурячка, суспільно-політична лексика (її базою вчений називає суспільно-політичну термінологію) є особливим пластом лексики в цілому, оскільки вона є проміжною ланкою між функціонально обмеженими терміносистемами в царині політики й суспільства, бо, останнім часом, не завжди позбавлена «емоційно-експресивного забарвлення», ... «постійно інтерферує із загальноповживаною літературною лексикою, що робить диференційну межу між ними мінливою, рухливою» [4, 5].

Саме тому суспільно-політична лексика включає такі терміни й загальномовні слова, як:

демократія, нація, вибори, конституція, права людини, партія, влада, президент, парламент, законодавство, політика, політична партія, опозиція, корупція, соціальна справедливість, реформи, держава, громадянство, міжнародні відносини, дипломатія, стратегія, війна, мир, революція, повстання, диктатура, тоталітаризм, антикорупційна боротьба, громадянське суспільство тощо.

Під суспільно-політичною термінологією Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк розуміють "...відкриту систему номінативних одиниць, різних за походженням, які спеціалізовані лексично (створені або запозичені), семантично (загальноповживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новостворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації" [29, 37].

Наприклад: *наддержава, українство, європейська Сарматія* тощо.

Як бачимо, більшість науковців вважають, що суспільно-політичні терміни входять до структури суспільно-політичної лексики (А. В. Капуш, Я. С. Снісаренко, Л. В. Туровська) як такої:

верхівка = влада.

Лінгвісти також вважають, що суспільно-політичну лексику «характеризує дифузність кордонів, тематична дисперсія та широта сфер вживання» [54, 175]. Такі лексеми можуть бути міждисциплінарними термінами, наприклад, з культурології, історії, етнології тощо.

Побутує думка, що суспільно-політична лексика і суспільно-політична термінологія – дві підсистеми однієї лексичної системи української мови (О. О. Мороз), хоча більшість вважає, що терміни є ядром цього виду лексики.

Суспільно-політична лексика в широкому розумінні – «багатоплановий корпус слів, різних за поняттєвою та функціональною сферою, але об'єднаних із соціолінгвістичного погляду в один потік вербалізації подій, феноменів державного та громадського життя суспільства в динамічних процесах розвитку мови, в оцінювальних, критичних, дискусійних і врешті актуальних положеннях, властивих певному соціуму в конкретну історичну добу» [26, 98]. Саме тому, на нашу думку, доцільно вивчати такий тип лексики на певному історико-часовому зрізі мови.

Наприклад: *терор ... виявився головним чинником державної політики відразу кількох державних утворень* (с. 213).

Л.В. Туровська суспільно-політичною термінологією називає «відкриту систему різних за походженням номінативних одиниць, спеціалізованих лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальноновживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новостворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації» [54, 176].

Наприклад:

лоно батьківщини,

українське заробітчанство,

українська непевність тощо.

Саме міждисциплінарність такого лексичного пласту зумовлює неоднорідність але смислову спорідненість слів, які відомі різнотипним фахівцям, освітянам, державникам.

Суспільно-політична лексика – це пласт лексико-семантичного рівня мови, у котрому чітко й «виразно відображені соціальна структура суспільства, світоглядні погляди носіїв мови, способи організації суспільного життя країни, в якій функціонує мова. ... Функціонування та розвиток цієї підсистеми іноді прямо, а частіше опосередковано відображають широкий спектр суспільних процесів» [1, 4].

Ученні вважають, що ядром суспільно-політичної лексики є терміни, наприклад:

«мікроімперія, мікроорда (новітніх газетярів і літературознавців), міфоспоживання.

Експресивність містять також назви абстрактних ознак та станів, що є простими однокореневими іменниками: *європейськість* (України), *польськість* (Рильського), ... і композитами на зразок:

нікомуналежність, олігархічність...

У багатьох випадках з'являються варіативні утворення із запозиченими суфіксами *-изація, -ація та* питомим *-ування*:

дерегуляція, дерегулювання, спонсоризація, спонсорування, дотація – дотування – дотувати, реінвестиція, реінвестування – реінвестувати, реінтеграція – реінтегрування – реінтегрувати, деполітизація – деполітування, реструктуризація – реструктурування – реструктурувати – реструктуризувати.

Це свідчить про наявну в сучасній українській мові тенденцію до заміни запозичень (суфіксів, слів) питомими одиницями» [17, 142-143].

Суспільно-політична лексика і термінологія сучасної української літературної мови, зокрема її публіцистичного стилю, характеризується відходом від такої ознаки термінів, як однозначність і відсутність метафоричності, оскільки їй сьогодні уже не властива «стильова закріпленість, замкненість, яка спостерігається в інших терміносистемах» [14, 54], бо народ активно бере участь у політичному і громадському житті країни, що й зумовлює перехід багатьох суспільно-політичних термінів складу загальноживаної лексичної канви мови. Саме тому провести чітку межу між суспільно-політичною лексикою та термінологією важко, а інколи й неможливо.

На думку О. Карабути, ядром сучасної української суспільно-політичної словесності є лексичні одиниці «світоглядно-філософського змісту, пов'язані з вираженням аксіологічних ідеологічних понять і категорій суспільної свідомості (*бездержавність, відродження, голодомор, деколонізація, демократія, держава, державотворення, етноцид, консолідація, націоналізм, незалежність, православ'я, самостійність, соборність, українізація* тощо).

До периферії належать детермінологізовані одиниці з галузі міжнародного права, економіки, військової справи» [14, 55] та ін.

На думку більшості вчених, формують пласт суспільно-політичної лексики нашої мови зазвичай іншомовні слова, запозичені переважно з різних мов:

- латинської («адміністрація, губернатор, депутат, документ, економія, імператор, колоніст, конфесія, релігія, ритуал, сепаратист, субсидія),

- французької (жандарм, індустрія, мандат, мемуари, міністр, партія, реформа, фінанси, шеф),

- грецької (антисеміт, архімандрит, демократ, москвофіл, пафос, самодержавство, українофіл, християнин),

німецької (агент, агітатор, рейхстаг), з польської (влада, гурток, міщанин, сейм)» [14, 56] та ін.

Слід зазначити, що досліджуваний лексичний пласт відкритий, має широкий спектр лексичного добору, оскільки він складається не лише із термінологічного потенціалу мови у сфері політики, це можуть бути й будь які мовні одиниці, що є валентними (здатними сполучатися) «з назвами ряду інших сфер людської діяльності...: історії, суспільствознавства, права, філософії, політекономії, ... літератури, мистецтва, дипломатії, військово-оборонної та культурно-просвітницької сфер» [19, 58].

У цьому плані і є цікавим ідіостиль одного автора, який через Я-текст (есе) подає трансформацію суспільно-політичної лексики, яка сприймається суспільство саме в такому вигляді.

У магістерській роботі **трактуватимемо термін «суспільно-політична лексика» в широкому значенні: сукупність номінативних одиниць, які називають ключові (домінантні) політичні поняття, прийняті суспільством, опосередковані архісемами, як «політика», «громадськість», «держава».**

Аналізуючи праці українських мовознавців, узагальнюємо ключові ознаки суспільно-політичної лексики:

СПЛ має текстотвірний потенціал, оскільки, оскільки їй властиві такі ознаки:

- **відкритість (експліцитність, доступність)**, ця лексика зрозуміла загалу, не є вузько спеціальною навіть у ядрі (термінологічній базі): *антивладний патріотизм* (с. 74), *владна верхівка* (с. 68), *євразійський мілітарний ухил* (с. 30), *волонтерство – як форма компромісу* (с. 36);

- **багатозначність** (слова такого типу можуть розширювати семантику в тексті, включатися в тропеїчні структури): *Національна Книга*

Буття (с. 67), *молодість мови* (с. 57), *захованість української мови від світу* (с. 58), *есенговська людяність у кролячих шапках* (с.18);

- **синтагматичність** (вільна лінійна сполучуваність (валентність СПЛ з різнотипними словами)): *Батьківщина* + *етнічна, своя, мала, центральна, східна, ефемерна, надчутлива...*;

- **парадигматичність** (включеність СПЛ у синонімічні ряди, антонімічні пари тощо): *Україна – держава – Батьківщина* (С. 98), *патріотизм – антипатріотизм* (с. 76), *диктатура – демократія* (с. 77);

- **емоційно-експресивна спроможність** окремих одиниць СПЛ (ця ознака відокремлює досліджувану лексику від термінології, інколи зумовлює детермінологізацію номена): *москалі* (с. 19), *нацик* (с. 78), *політична прислуга* (с. 56), *політичні астрологи* (с. 39);

- **динамічність** (рухомість СПЛ у лексичній системі (актив / пасив), семантизація значення тощо): неологізм *совоукр* (с. 59), історизм *Радянський Союз* (с. 78);

- **асоціативність** (здатність акумулювати й фіксувати в семі реакцію суспільства на певний стимул політичного буття): *рагульська місцева влада* (с. 18), *державницький Шевченко* (с. 97);

- **сигніфікативність** (понятійно-сміслова спорідненість із суспільно-політичним життям народу): *телевізійники* (с. 58), *оператори* (с. 59), *агенти* (с. 50), *професіонали* (с. 35).

Суспільно-політична лексика – це особлива група слів та виразів, які використовуються для опису, обговорення та аналізу суспільних та політичних явищ, подій, процесів та концепцій. Вона включає в себе слова та терміни, пов'язані з політикою, правом, суспільством, економікою та іншими аспектами життя суспільства.

Загальна характеристика суспільно-політичної лексики:

Специфічність

Суспільно-політична лексика має спеціалізовані терміни та вирази, які часто не зустрічаються в повсякденному мовленні. Ці терміни використовуються для

точного й інформаційно насиченого опису складних політичних і соціальних концепцій.

Публічна сфера

Багато зі слів та виразів суспільно-політичної лексики стосуються сфери громадського життя, політичної діяльності та взаємодії між людьми та урядом. Тому в текстах есе вона стає спільними концептуальними точками дотику автора й адресата.

Актуальність

Ця лексика часто пов'язана з актуальними суспільно-політичними подіями та питаннями, що відображають поточний стан суспільства та політики, тому важливо її аналіз на певному етапі розвитку мови й суспільства.

Ідеологічність

Деякі терміни мають відтінок ідеології (політично марковані) і можуть бути використані для вираження певних поглядів або переконань (авторська інтерпретація).

Системність

Лексика може включати терміни, які описують структури, системи та процеси в суспільстві та політиці, хоча ці терміни можуть вільно сполучатися зі словами в переносному значенні. У такий спосіб виникає специфічний ефект впливу на слухачів засобами мови.

Інформативність

Суспільно-політична лексика є ключовою для аналізу та дискусії суспільних та політичних питань, оскільки вона дозволяє точно та чітко висловлювати думки та позиції.

Актуальність

Оскільки суспільні та політичні реалії постійно змінюються, суспільно-політична лексика також розвивається і адаптується до нових явищ і тенденцій, набуває нових семантичних відтінків чи значень.

Загалом, суспільно-політична лексика грає важливу роль у спілкуванні та аналізі суспільних та політичних питань, допомагаючи точно і зрозуміло

виражати складні концепції та ідеї. А тексті есе вона є вагомим структурним елементом, текстотвірним чинником, маркером домінантності суспільно-політичного дискурсу в авторській інтерпретації мовної картини світу українців.

Саме тому є важливим, на нашу думку, аналізувати не лише тематичні групи суспільно-політичної лексики на матеріалі тексту одного автора, а й вивчати її валентність (здатність сполучатися з іншими мовними одиницями) та функційне навантаження в текстовій канві есе.

1.2. Суспільно-політична лексика – конститутивний елемент публіцистичного есе

Юрій Андрухович - відомий український письменник, поет і перекладач. Його творчість визначена глибоким і досконалим майстерностями мови і та її вербального конфігурування. Однак, політика є важливою компонентою життя сучасної України, і вона необхідна для розуміння контексту, в якому діє Андрухович. У своїх публічних виступах та есе, Андрухович розглядає тему політики з критичної та культурологічної перспективи.

Наприклад: *Геополітичний вибір, отже, було зроблено без зайвих вагань: Захід, Захід і ще раз він* (С. 91).

Митець розуміє політику як складну систему, яка впливає на всі сфери суспільства. У своїх есе, Андрухович аналізує політику з погляду мови, культури та ідентичності. Письменник вважає, що політика повинна засновуватися на принципах демократії, прав людини та свободи:

Найдалекоглядніші з соціопсихоаналітиків уже давно виставили свої діагнози про абсолютну деспотію як єдино можливу форму хоч якогось правління таким візантизованим суспільством, позаяк жодна з демократичних моделей тут не проходить, обертаючись якимись цілком потворними пост-тоталітарними метаморфозами, чи краще сказати метастазами (С. 261).

Як бачимо в одному абзаці тексту використано ряд лексем, які є політичними термінами, проте, сполучаючись із медичними термінами чи загальнозживаними словами, вони становлять індивідуально яскравий пласт суспільно-політичної лексики.

Юрій Андрухович відверто критикує такі явища, як корупція, авторитаризм та політичні репресії:

Український Путін (С. 85)

У своїх творах він закликає до активної громадянської позиції і боротьби за права та свободи. Андрухович також звертає увагу на важливість мови в політиці. Він підтримує розвиток української мови як носія національної ідентичності:

Запаморочлива молодість мови (С. 57),

Захованість української мови від світу (С. 58).

У своїх есе, Андрухович також розглядає політику в контексті глобалізації та європейської інтеграції. Він відзначає, що Україна, як незалежна країна, має право на своє місце в європейській спільноті.

Юрій Андрухович – не тільки видатний літератор, але й активний громадський діяч. Він бере участь у політичних дебатах, захищає свободу слова та культурну різноманітність. Його есе з політики є вагомим внеском у розуміння політичного контексту сучасної України. Вони заохочують до самокритики, активної громадянської участі та боротьби за права та свободи кожного громадянина.

За своїми публічними виступами та творчістю, Юрій Андрухович висловлював переконливу й аргументовану критику політичної ситуації в Україні. Він звертається до проблем корупції, несправедливості та влади, які за його думкою, перешкоджають розвитку країни. Однак, важливо зауважити, що він вбачає надію в активному громадському участі і залученні молодих поколінь до політичного процесу, які змінюють стереотипи й стають креативними лідерами. Саме тому митець публікує для широкого загалу власні есе, які завдяки суспільно-політичній лексиці як домінантній доносять до читача впливову думку, красиво одягнуту у слова.

Есе – «тексти зазвичай невеликого обсягу, довільної структури та індивідуально-сповідної наративної природи, що ... відбивають перебіг авторських міркувань з конкретного приводу, спертих на асоціативність,

винахідництво у змістовому та формальному плані, парадоксальність і новизну, естетичну привабливість, акцентування радше на особистому відчутті чи власній раціональній позиції, ніж на моделях дискурсивного (раціоналістичного) аргументування [13, 242]. У текстах такого типу автор крізь власну парадигму сприйняття ілюструє на вербальному рівні ключові концепти суспільно-політичного дискурсу.

Слід зазначити, що вже в самих назвах есе автор ілюструє власні світоглядні домінанти у вигляді заголовків:

Мала інтимна урбаністика.

Роман з універсумом

Чи не погодитися з Яворським?

Країна мрій.

Фантазія на тему прозорості.

Чотири мільйони на наших агентів.

Трохи далі, ніж дозволяє мова.

Не буде вже тих часів.

Ангели і демони периферії.

Справжня історія однієї Європи.

Як бачимо, у самих назвах есе СПЛ стає ключовою, здатною програмувати суспільну думку автора й розгортати її в тексті есе.

В українській лінгвістиці уже визначено й описано окремі ознаки есе як жанру на лексико-семантичному, культурологічному й інших рівнях мовлення: «логічність викладу думок; дбайливе ставлення до художньої форми; вираження нового, суб'єктивного судження про щось (на першому плані – суб'єктивність особистості автора); образність, афористичність, використання свіжих метафор, нових поетичних образів; розмовна інтонація та лексика; різноманітне тематичне спрямування – філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний» [18, 49].

Наприклад:

Свою концепцію України автор спирає на таких поняттях, як невиразність і неуспішність. Отже, передусім констатує очевидне: провальність політики – внутрішньої та зовнішньої, економіки, науки, культури, всього (с. 68).

У досліджуваних текстах є елементи біографічності, наприклад, навчання у Львові, поїздки автора до Києва чи за кордон держави, філософський підхід до подачі матеріалу, історичні ремінісценції тощо.

Н. Іванова підкреслює, що текст есе – «самостійна та відкрита до формально-змістових видозмін і пошуків модель письма»; оскільки «есеї становить специфічний тип дискурсу, коли приватне висловлювання стає всезагально цікавим, бо переходить межі особистої, “домашньої” творчості, заміряючись на загальніші питання, але зберігаючи при цьому свою унікальність» [13, 24].

Наприклад:

Так, передусім колективізм, розуміння, – навіть не розуміння, а відчуження, на рівні клітинних вакуолей відчуження себе часткою суспільства з усіма його внутрішніми нонсенсами демократії та рівності, помноженими на високу громадську активність (с. 169).

У наведеному сегменті есе, автор завдяки неординарній сполучуваності лексем висловлює думки, які зазвичай «підхоплює» суспільство, включає їх у власний світогляд і комунікативний пласт.

Оскільки Юрій Андрухович є відомим в Україні та її межами письменником, який потужно володіє художнім мовленням, то його думка важлива читачам, впливова, переконлива. Саме тому неординарна, художньо забарвлена подача автором суспільно-політичної лексики в текстах есе має волюнтативний ефект, актуальність.

Крім наведених ознак у лінгвістиці описані як «літературні (автобіографічність, інтертекстуальність, емоційність, іронічність та широке

використання художніх засобів), так і соціокомунікативні риси (актуальність, ... безпосередній вплив на масову свідомість)» риси есеїстики [37, 67]:

Іноді – звітка про той чи той політичний процес, ліву художню виставку, рок-оперу «Степан Бандера» або збіговиська дітей-квітів у Святому Саду (с. 2).

Завдяки професійному використанню суспільно-політичної лексики в публіцистичному стилі, есеїстиці Юрія Андруховича формується точність мовлення, об'єктивність нарації, індивідуально-авторський формат формування тексту маркований емоційно-експресивними конотаціями, оскільки висловлення, що інформують про політично значущі сегменти дійсності насичені номінативними одиницями, що ілюструють «оцінне ставлення адресата інформації до зображуваного» [31, 284].

У працях лінгвістів фігурують два терміни:

- 1) «суспільно-політична лексика»;
- 2) «суспільно-політична термінологія».

Окремі мовознавці їх синонімізують, інші наголошують, що суспільно-політична термінологія є базовою частиною суспільно-політичної лексики як поняття значно ширшого.

Таким чином, суспільно-політична лексика – це вербальний пласт, який швидко і гнучко реагує на будь-які зміни в суспільстві, саме тому вона зазвичай виконує такі функції:

- *номінативну (називає поняття, ознаки і явища суспільно-політичного, економічного життя країни: політика, влада, громадянське суспільство, демократи);*
- *прагматично-оцінну (ілюструє аксіологічні виміри поняття і ставлення мовця до повідомлюваного: політичне свавілля, антиконституційний закон);*
- *волюнтаривну (є засобом впливу на слухача / читача: Євросоюз, путінський режим, ідейне рабство);*

- **інформаційну** (широко використовується у ЗМІ та есеїстиці: «велика гра», перший президент, п'ятий президент...).

Крім того, у тексті есе суспільно-політична лексика має й інший потенціал, а саме:

- **Виразність та точність**: Вона дозволяє точніше і конкретніше виразити свої думки та ідеї на суспільно-політичні теми, уникнувши загальних або амбігвітних виразів.

- **Аргументація**: Специфічні терміни та фрази дозволяють обґрунтовувати свої позиції на суспільних та політичних питаннях з використанням фактів, статистики, історичних прикладів тощо.

- **Зрозумілість**: Використання фахової лексики може зробити текст більш зрозумілим для аудиторії, яка володіє суспільно-політичним словником.

- **Спілкування з експертами**: Якщо ваше есе або текст призначений для спеціалізованої аудиторії, суспільно-політична лексика дозволить вам ефективніше спілкуватися з фахівцями та однодумцями.

- **Створення контексту**: Деякі терміни допомагають створити контекст для розуміння подій і явищ, що відбуваються у суспільстві та політиці.

- **Підкреслення важливості питань**: Використання спеціалізованих слів та фраз може підкреслити важливість певних суспільних чи політичних питань та привернути увагу до них.

- **Кларифікація ідей**: Деякі терміни дозволяють розкрити глибокі концепції та ідеї, що стосуються суспільства та політики, роблячи текст більш насиченим і докладним.

Загалом, суспільно-політична лексика в тексті слугує для збагачення мови, створення чітких та переконливих аргументів, і відображення глибокого розуміння суспільних та політичних процесів.

Лінгвоаналіз есеїстичного мовлення Юрія Андруховича ілюструє, що з публіцистичного стилю в художньо-публіцистичну канву його тексті переконливо увійшла саме суспільно-політична лексика.

Використовуючи її у метафоричних, епітетних, оксиморонних вкрапленнях, автор проводить чітку аналогію між сучасними й минулими подіями:

Радянська система

=

Стабілізація власної держави за російським взірцем (85).

Хвильовий «Геть від Москви»

--

Російська зона світу (С. 84).

Автор робить такі зіставлення за допомогою смислової одновекторності текстуальних синонімів та семантичної полярності антонімів.

Як бачимо, суспільно-політична лексика, обрамлена тропеїчним потенціалом есе, багатогранна на всіх рівнях – від фонетичного до синтаксичного, оскільки є засобом точного й образного, а значить доступного й неординарного, відображення суспільно-політичного життя України.

Аналіз есе засвідчив, що Ю. Андрухович, використовуючи СПЛ, ілюструє безмежний лексичний потенціал української мови, її стильові особливості.

Висновки до I розділу

У працях лінгвістів фігурують два терміни:

- 1) «суспільно-політична лексика»;
- 2) «суспільно-політична термінологія».

Окремі мовознавці їх синонімізують, інші наголошують, що суспільно-політична термінологія є базовою частиною суспільно-політичної лексики як поняття значно ширшого.

У магістерській роботі трактуватимемо термін «суспільно-політична лексика» в широкому значенні:

сукупність номінативних одиниць, які називають ключові (домінантні) політичні поняття, прийняті суспільством, опосередковані такими архісемами, як «суспільство», «політика», «громадськість», «держава».

Аналізуючи праці українських мовознавців, узагальнюємо ключові ознаки суспільно-політичної лексики:

- відкритість (експліцитність, доступність), ця лексика зрозуміла загалу, не є вузько спеціальною навіть у ядрі (термінологічній базі): *антивладний патріотизм* (с. 74), *владна верхівка* (с. 68), *євразійський мілітарний ухил* (с. 30), *волонтерство – як форма компромісу* (с. 36);

- багатозначність (слова такого типу можуть розширювати семантику в тексті, включатися в тропеїчні структури): *Національна Книга Буття* (с. 67), *молодість мови* (с. 57), *захованість української мови від світу* (с. 58), *есенговська людяність у кролячих шапках* (с.18);

- синтагматичність (вільна лінійна сполучуваність (валентність СПЛ з різнотипними словами)): *Батьківщина* + *етнічна, своя, мала, центральна, східна, ефемерна, надчутлива...*;

- парадигматичність (включеність СПЛ у синонімічні ряди, антонімічні пари тощо): *Україна – держава – Батьківщина* (С. 98), *патріотизм – антипатріотизм* (с. 76), *диктатура – демократія* (с. 77);
- емоційно-експресивна спроможність окремих одиниць СПЛ (ця ознака відокремлює досліджувану лексику від термінології, інколи зумовлює детермінологізацію номена): *москалі* (с. 19), *нацик* (с. 78), *політична прислуга* (с. 56), *політичні астрологи* (с. 39);
- динамічність (рухомість СПЛ у лексичній системі (актив / пасив), семантизація значення тощо): неологізм *совоукр* (с. 59), історизм *Радянський Союз* (с. 78);
- асоціативність (здатність акумулювати й фіксувати в семі реакцію суспільства на певний стимул політичного буття): *рагульська місцева влада* (с. 18), *державницький Шевченко* (с. 97);
- сигніфікативність (понятійно-сміслова спорідненість із суспільно-політичним життям народу): *телевізійники* (с. 58), *оператори* (с. 59), *агенти* (с. 50), *професіонали* (с. 35).

Таким чином, суспільно-політична лексика – це вербальний пласт, який швидко і гнучко реагує на будь-які зміни в суспільстві.

Загалом, суспільно-політична лексика грає важливу роль у спілкуванні та аналізі суспільних та політичних питань, допомагаючи точно і зрозуміло виражати складні концепції та ідеї. А тексті есе вона є вагомим структурним елементом, текстотвірним чинником, маркером домінантності суспільно-політичного дискурсу в авторській інтерпретації мовної картини світу українців.

Лінгвоаналіз есеїстичного мовлення Юрія андруховича ілюструє, що з публіцистичного стилю в художньо-публіцистичну канву його тексті переконливо увійшла саме суспільно-політична лексика. Використовуючи її у метафоричних, епітетних, оксиморонних вкрапленнях, автор проводить чітку аналогію між сучасними й минулими подіями.

Як бачимо, суспільно-політична лексика, обрамлена тропеїчним потенціалом есе, багатогранна на всіх рівнях – від фонетичного до синтаксичного, оскільки є засобом точного й образного, а значить доступного й неординарного, відображення суспільно-політичного життя України.

Аналіз есе засвідчив, що Ю. Андрухович, використовуючи СПЛ, ілюструє безмежний лексичний потенціал української мови, її стильові особливості.

РОЗДІЛ II

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКА: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ

2.1. Лексико-семантичні групи СПЛ

Політичні та історичні зміни в суспільному, культурному чи економічному житті нашої країни знайшли вплинули на денотативно-конотативну переорієнтацію суспільно-політичної лексики як специфічної категорії слів, яка характеризується тематичною немонолітністю та рухомими кордонами смислу. Ці слова семантично неоднорідні, багатофункціональні у тексті, стильових і стилістично забарвлені. Окрема кількість цих мовних одиниць втратила чи втрачає ідеологічну конотацію, стає нейтральною, інша – набирає аксіологічного (оцінно-образного) оформлення.

Г. С. Соловей, досліджуючи перекладознавчий підхід при вивченні СПЛ, класифікує таку лексику так: «політичні терміни, політичні реалії, політичні символи» [44, 8].

Наприклад:

політичні терміни: *політичний режим (діяльність, ситуація)* (с. 78),

політичні реалії: *українськомовна позиція, європейський вибір* (с. 59),

політичні символи: *синьо-жовті значки* (с. 75), *солов'їна* (35), *синьо-жовті прапори, державні прапори* (С. 129).

В основі розроблених у мовознавстві класифікацій суспільно-політичної лексики домінує тематичний принцип. Це зумовлено різноплановою

структурою суспільно-політичної системи. Зрозуміло, що однією із тематичних груп суспільно-політичної лексики є «назви політичних партій, рухів та ідеологічних течій, які є концептами власне політичного дискурсу» [7, 17].

Аналізуючи спеціальні лексико-графічні праці, розуміємо, що суспільно-політична лексика в мовній картині світу українців має такі тематичні блоки, що відображають різні аспекти суспільства та політики:

1. Демократія та права людини:

- *Демократія*
- *Вибори*
- *Громадянські права*
- *Свобода слова*
- *Громадянське суспільство*
- *Політична участь*
- *Рівність перед законом*
- *Політична свобода*

2. Політичні ідеології та партії:

- *Лібералізм*
- *Консерватизм*
- *Соціалізм*
- *Фемінізм*
- *Антикапіталізм*
- *Політичні партії*
- *Політичний спектр*

3. Міжнародні відносини:

- *Глобалізація*
- *Міжнародні організації (ООН, ЄС, ЗМІ, НАТО)*
- *Дипломатія*
- *Геополітика*
- *Міжнародні конфлікти*

- *Гуманітарна допомога*

4. Економіка та фінанси:

- *Господарський розвиток*
- *Фіскальна політика*
- *Інфляція*
- *Банківська система*
- *Податки*
- *Торгівля*
- *Інвестиції*

5. Суспільна справедливість та нерівність:

- *Соціальна справедливість*
- *Доходи та бідність*
- *Расизм*
- *Гендерна рівність*
- *Інклюзивність*
- *Соціальні програми*

6. Культурні та релігійні питання:

- *Мультикультуралізм*
- *Свобода віросповідання*
- *Роль релігії у політиці*
- *Культурний плюралізм*
- *Національна ідентичність*

7. Законодавство та правопорядок:

- *Конституція*
- *Судова система*
- *Кримінальне право*
- *Правозахист*
- *Поліція*
- *Правова реформа*

Як бачимо, суспільно-політична лексика відрізняється від інших підсистем словникового багатства мови нечіткістю меж (вони дуже «розмиті», оскільки така лексика «обслуговує» і політичний, і релігійний, і культурний комунікативний простір), проте ці слова і терміни не є «вузькими», а загальновідомими серед населення.

СПЛ є відкритою системою, чутливою до історичних подій, воєн, зламів епох тощо, зокрема до історичних, політичних, ідеологічних змін у суспільстві, тому вона постійно оновлюється мовними одиницями з інших лексичних розрядів, наприклад, відбувається термінологізація загальноживаного слова: *молода демократія*.

У макроструктурі СПЛ реалізується ключова антиномія мови – контекстуальна сполучуваність (валентність) спеціальних термінів і загальноживаних слів, книжної лексики й емоційно-експресивної, узуальної (словникової, усталеної) й оказіональної (індивідуально-авторської).

Досліджуючи СПЛ, Я. Снісаренко будує у своїй праці 4 лексико-семантичні поля:

Суспільство / держава;

політика;

право;

економіка.

Мовознавця в кожному полі виокремлює мікрополя та лексико-семантичні групи.

Наприклад, «Суспільство / Держава»:

«Лексика, що відображає загальну картину суспільно-політичних реалій суспільства», «Назви сфер гуманітарної політики держави», «Лексика на позначення сфери міжнародних відносин.

Мікрополе «Лексика, що відображає загальну картину суспільно-політичних реалій суспільства» включає в себе такі лексико-семантичні групи:

1) назви національно-державного та національно-територіального устрою, центральним тут є концепт держава: держава, унітарна держава, імперія, метрополія, конфедерація та ін.;

2) назви форм державної влади та форм правління: автократія, демократія, комунізм, народовладдя та ін.;

3) лексика на позначення державних перетворень, оскільки розвиток державності в Україні сприяє розвитку номінації різних реалій і понять, пов'язаних із державними перетвореннями: суверенітет, незалежність, самостійність та ін.» ... Тобто СПЛ «становить основу політичної мови, призначеної для політичної комунікації» [41, 208].

Аналізуючи тематичні групи СПЛ, слід визначитися із ключовими, домінантними вершинами суспільно-політичного дискурсу – словами, семантично пов'язаними з певними темами, обмеженими темпоральним, соціальним і локальним аспектами.

На рівень суспільно-політичної домінантності можуть переходити загальнономовні лексеми, не тільки терміни, наприклад:

гра грошей (С. 39),

монумент незалежності (С. 49),

а також нові мовні одиниці одиниці – *полонофобія, посадовозобов'язані* (С. 96) та ін.

Суспільно-політична термінологія української мови становить розгалужену систему, є ієрархічно структурованою на «підсистеми (галузі, підгалузі) і групи термінів (родо-видові, синонімічні) на основі логіко-сміслових зв'язків між поняттями» [54, 179].

СПЛ має ядро (його становить зазвичай термінологія) і периферію (суміжних із політикою сфери, загальнонаукові терміни, загальноживана лексика), які в силу історичних, політичних, суспільних зсувів зазнають лексико-семантичних змін (маємо на увазі явища детермінологізації та термінологізації).

Ядром суспільно-політичної лексики, на думку більшості мовознавців, є суспільно-політична термінологія, зазвичай відома пересічним носіям мови, тому такий термін є «на слуху», і з часом переходить до мовленнєвого активу широкого загалу комунікантів).

Периферію досліджуваної лексики формують мовні одиниці, які первинно позбавлені суспільно-політичної семантики, проте стали частотними в політичному дискурсі. Унаслідок сполучуваності стилістично нейтральних лексем із ядерними політичними назвами вони «обрастають» суспільно-політичними семами (компонентами) в структурі власного лексичного значення. У такий спосіб досліджувані мовні одиниці «вливаються» в підсистему суспільно-політичних лексем і використовуються носіями мови для позначення політичних реалій.

Саме тому СПЛ органічно вкраплюється в національну мову, носії якої беруть активну участь в політичному та громадському житті країни, демонструючи вербально власну ідеологізованість, соціальну оцінність та ін.

До ключових одиниць СПЛ відносять слова, що номінують політичні поняття. Це терміни, відомі широкому загалу (**загальнонаукові**):

(політикум, суверенітет, ідея, революція та ін.)

та вузькоспеціальні терміни:

(*аболіціонізм, ескалізм* та ін.).

До периферії відносять міждисциплінарні терміни та окрему загальноживану лексику, яка в контексті есе набуває суспільно-політичного забарвлення:

національна еліта, політична прислуга, молода демократія тощо.

Проте в авторському тексті така тематичність сформована по-іншому, має індивідуальний характер. Розглядаючи тематику суспільно-політичних назв, слід прокоментувати її семантичну розгалуженість:

1) Лексико-семантичне поле із домінантою «суспільство» / «суспільний»

- **назви основних суспільно-політичних категорій і понять:** *суспільство, незалежність, індивідуалізм, нація, економіка, релігія, держава, державна (мова, телевізія, освіта, залізниця), державний (прапор, силовик, кордон), державне утворення, наддержава, державний організм, громадянське суспільство, суспільства еліта, суспільний інститут., суспільна система, суверенітет, свобода, гідність, «більшість суспільства», «меншість», «творчі та нетворчі людські одиниці», українське суспільство Шевченкового культу, «молодші брати» (малопопулярний президент віддавав Росії черговий шмат нафтогону, суверенітету, свободи, гідності (С. 241));*
- **назви станів суспільства:** *гласність, суспільна мораль, пасивність, соціальний статус, громадянська позиція, патріотизм, сепаратизм, інерція, ілюзія, активність, колективізм, ескалізм (втрата реальності), песимізм, максималізм, пацифізм, консерватизм, антисемітизм (і з усіх можливих патріотизмів найбільше не любив саме радянського з його патріотичним вихованням) (С. 179);*

- **назви державних органів** (бундестаг, сейм, парламент, дума, президія, міліція, спецслужба): Дякую міліції й усім іншим спеціальним підрозділам за блискуче виконання наказу «Не стріляй!» (С. 89); «поліційний/спецслужбістський характер влади» (С. 193);
- **назви осіб за соціальними маркерами:** громадяни, телевізійники, трудівники, журналісти, патріоти, міщани, професіонали, агенти, ментори, авторитети, фанатики, індивіди, начальники, менти, силовики (я подивився відеокопію фільму, випущеного німецькими телевізійниками на каналі «Arte») (С. 98);
- **власні назви, марковані національно-культурними конотаціями:** Степан Бандера, Тарас Шевченко, Хвильовий, Ліна Костенко, Ігор Калинець, Велес, Нестор, Мономах, Боян, Ілларіон; Україна, Київ, Львів, Захід, Схід, Сарматія, Дніпро, Європа (Ліна Костенко не належить цій історії. Саме вона і ніхто інший прищепила сотням тисяч українців непохитну певність у тому, що цензура – це зло і злочин, а самоцензура дорівнює самогубству) (С. 234);
- **назви історичних подій:** Голодомор, депортація, Перша світова війна. Друга світова війна, культ особи (Перша світова війна показала, що вибору насправді немає).

2) Лексико-семантичне поле із домінантою «політика» / «політичний»:

- **назви на позначення влади та форми влади:** президент, керівництво країни, демократія, законотворчість, політичний режим, диктатура, деспотія, керівна партія, режим (Тому керівництво країни так твердо і послідовно відстоювало мир в усьому світі, мирна політика вимагала рішучості, мир найкраще підтримувати за допомогою танків (С. 78));
- **назви політичних партій, течій, ідеологій:** націоналізм, націонал-соціалізм, комунізм, капіталізм, соцтабір, нацизм, расизм (оголюється в усій красі ще цілий ланцюг спокус – дорівняти

патріотизм до націоналізму, а той своєю чергою до нацизму, расизму, сексизму, чогось там іще (С. 108));

- **назви осіб за політичними маркерами:** *політики, президенти, реставратори імперії, європейські пролетарі, політичні астрологи, політичні негідники, політичні спритники, «політичні» (про в'язнів, субстантив), посадовозобов'язані, демоліберали, єврокомісари (Тож реставратори імперії добре знають, що роблять, раз по раз нагадуючи про солов'їну слов'янську душу) (С. 211);*
- **назви на позначення сфери зовнішньої політики:** *асамблея, переговори, саміт; євростандарт, європейська архітектоніка, європеїзація, європейська перспектива, геополітика, юридичні гарантії, розширення Європейського Союзу, («ми – європейці, Європа – наш спільний дім» (Війни, ім'я якій – «європейський вибір України») (С. 98).*

Як бачимо, суспільно-політична лексика умовно розбита на 2 поля, між якими немає кордонів, оскільки це особлива специфічна лексико-семантична підсистема мови, що є відкритою, до якої входить і термінологічна, і загальноживана лексична канва, зазвичай це назви державних, партійних, громадських та інших організацій, соціальних інститутів, назви соціальних, політичних реалій, процесів, устроїв, явищ, ознак чи осіб, географічні та історичні назви, абстрактні назви тощо.

2.2. Валентність СПЛ

Досліджуючи ядро (суспільно-політичні терміни) і периферію суспільно-політичної лексики, учені дійшли висновку, що до її периферії входять вербальні одиниці, позбавлені політичної семантики (загальномовні слова). Таке включення загальномовних лексем у систему СПЛ відбувається завдяки сполучуваності стилістично нейтральних лексем із ядерними політичними назвами (термінами).

У контексті загальномовні слова набувають суспільно-політичної конотації. У такий спосіб досліджувані мовні одиниці «вливаються» в підсистему суспільно-політичних лексем і використовуються носіями мови для позначення політичних реалій.

Саме завдяки контексту (сполучуваності, валентності) міждисциплінарні терміни та загальномовна лексика стає **стилістемами** – «соціально маркованими одиницями», які «можуть містити у собі натяк на належність до певної типової сфери їх застосування» [25, 118].

Сучасний український політичний лексикон розширюється новими словами завдяки конотацій загальноновживаних лексем, набутих у контексті, і «формування на їхній основі нових лексико-семантичних варіантів. Наслідком цього є зростання словопороджувального потенціалу» [16, 158].

ВАЛЕНТНІСТЬ – «(від лат. *valentia* – сила) – здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього словоформ, зумовлена його семантичними і граматичними властивостями» [С56, 59].

Наприклад, лексема «суспільство» у тексті Юрія Андруховича в основному сполучається з іменником та дієсловом, рідше – прикметником: *частка, більшість, оцінка, неготовність, стан, характер суспільства; суспільство поринуло., трансформується, виросло; суспільство українське, громадянське, російське, візантизоване.*

Лексична сполучуваність (валентність, колокація) – це «потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць, що є виявом системно-мовної синтагматики. При описі значення слова В. виступає змінною, що відображає здатність слова до семантичного зв'язку з іншими словами. В. є терміном семантики й синтаксису, що ввійшов до наукового обігу в середині ХХ ст. ...Щоб запобігти домінуванню термінів «валентність» і «сполучуваність», М. Степанова розрізнила В. як потенційну здатність слова до поєднання з іншими словами, а сполучуваність як конкретну реалізацію цієї здатності» [33, 57-58].

Наприклад, прикметник «суспільний» у тесті зазвичай поєднується з іменниками:

суспільний (характер, організм, негатив, інститут),

суспільна (мораль, верства, система),

суспільне значення.

Сполучуваність слова – «його здатність вступати з іншими словами у сполучення за певними синтаксичними моделями (за М. П. Кочерганом), які залежать від лексико-граматичних характеристик та семантичних підкласів слова... [21, 34-35]:

політичний (режим, діяльність, ситуація).

У мовознавстві визначено три типи сполучуваності:

1) синтаксична сполучуваність (валентність), при якій слова сполучаються у словосполучення чи речення;

2) семантична сполучуваність (колокація), при якій відбувається об'єднання слів на основі спільної семантичної ознаки);

3) лексична сполучуваність, при якій мовні одиниці поєднуються з іншими словами.

Наприклад:

Мирна політика,

провальність політики – внутрішньої та зовнішньої,

політичний процес,

політичну й екзистенційна несвобода,

політичні астрологи,

політична кон'юнктура,

політичний притулок,

політичні примарні зміни

Слід зазначити, що значна кількість суспільно-політичних слів є похідними, створеними за законами афіксального (префіксального, суфіксального, конфіксального) словотвору.

Наприклад, у досліджуваному тексті є домінантними лексеми із суфіксами -изм, -ізм та ін:

- *соціалізм, комунізм, націоналізм, колабораціонізм, популізм, колективізм, пацифізм, індивідуалізм,*

- демократизм, тоталітаризм, сепаратизм, консерватизм, антисемітизм .

Яскраво вираженими у плані політичної конотативності є складні слова (композиції):

національно-визвольна ідея, націонал-демократичий, історично-культурна неповторність тощо,

а також аббревіатури: *ЄС, профспілковий похорон, НАТО, ЗМІ, СРСР.*

Залежно від того до якої морфологічної одиниці належить стрижневе (політично марковане) слово, його сполучуваність поділяються на три моделі: іменні, дієслівні, прислівникові.

Двочленні конструкції.

- 1. Прикметник + іменник у Н.В.:** *державна (незалежність, телевізія, політика, верхівка, освіта, економіка, залізниця), містечковий суверенітет, юридичні гарантії, посттоталітарні метаморфози, український сепаратизм, європейська перспектива, еталонний знак національної свідомості, союзницьке угруповання, історична перспектива, релігійна експансія;*
- 2. Складний прикметник + іменник у Н.В.:** *національно-державні ідеали, національно-визвольна ідея, національно-державна легітимізація, націонал-комуністичний Шевченко, цинічно-технологічний політикум, комуністично-утопійна візія, козацько-лицарський дух, маніпулятивно-дезінформаторські ЗМІ, політично-некоретна «Московіада», українсько-підрадянська богема, державно-владна верхівка, соціально-політична ситуація, колоніально-постколоніальний статус;*
- 3. Іменник + іменник у непрямому відмінку без прийменника:** *батько нації (про Шевченка), провальність політики, кордон України, надія України, мешканці держави, лоно батьківщини, стан суспільства,*

нюанси демократії, крива злочинності, європеїзація України, дозованість інформації, монументи незалежності, царство свободи, свобода пересування, культ мови, історія несвободи, нащадки політичних (субстантив);

4. **Іменник + іменник із прийменником:** *надчутливість до батьківщини, виїзд на пемже, знак незгоди з владою, звір в агонії, спілкування з міліцією;*
5. **Іменник + числівник:** *дві України, обидві системи, обидві наддержави (Насправді Україн є набагато більше, ніж дві (погодьмося, що двісті двадцять дві принаймні), і де саме сьогодні проходять українські лінії поділу, не зовсім відомо, себто відомо лиш те, що проходять вони скрізь, але найменшою мірою на регіональному рівні.).*
6. **Дієслово + іменник (та інші частини мови):** *українізувати Київ, суспільство трансформується, тиснути на Україну, зазіхати на Україну, християнізувати все, ідеалізувати минуле, розминутися з минулим, політичні зміни нічого не гарантують, мирна **політика вимагала** рішучості, набутти помаранчевого кольору (стійка одиниця): Восени 2004 року ЦСЄ набула помаранчевого кольору, захопила собою мільйони нових індивідуальних свідомостей, форсувала Дніпро і поширилась аж до російського кордону на північному сході.*

Тричленні конструкції.

1. **«Прикметник + іменник + іменник»:** *європейський вибір України, українські лінії поділу, російська зона світу, зміни політичних режимів, новий різновид патріотизму, характер українського суспільства, історичні вузли Європи, таємна індустрія опору, найневитравніший спадок імперії;*
2. **«Прикметник + прикметник + іменник»:** *антидержавна політична діяльність, російський етнічний ідеал, ідеальні радянські люди, реальні*

політичні поділи, активна громадянська позиція, фундаментальні людські права;

3. «Прислівник + прикметник + іменник»: *національно вагомі імена.*

Слід зазначити, що суспільно-політична лексика, сполучаючись з іншими словами в есе, здатна творити тропеїчні одиниці, наприклад:

метафори (іменникові (*монументи незалежності, царство свободи, свобода пересування, культ мови, історія несвободи*) чи **дієслівні** (*суспільство трансформується, християнізувати все, розминутися з минулим*),

метонімію (*Київ змінює Українство*),

епітети (*молода демократія, запаморочлива молодість мови, залізна завіса, войовничий кар'єризм*),

оксиморони (*радянський патріотизм, цивілізаційно-дезінфекційний хрест, себто меч*) тощо.

Проте тропеїзація суспільно-політичної лексики позитивно впливає на текст есе, робить його виразним, неповторним, цікавим для сприйняття і переконливим, таким, що запам'ятовується читачеві, стає йому близьким і здатним до відтворення. Згодом читач його десь повторить, вплине ним на думку інших.

Таким чином, лінгвістичний аналіз сполучуваності суспільно-політичної лексики в есеїстиці Юрія Андруховича засвідчує цілковиту неординарність, виразність, тропеїчність, тематичну розгалуженість та різноплановість включення в текстову канву.

Головна мета такого авторського плетива слів із суспільно-політичними домінантами – здатність забезпечити формування якісної патріотично (ментально) маркованої картини світу соціуму у складному

післяреволюційному часі (після Помаранчевої революції), коли у свідомості громадян відбувся бум подій і консолідація.

Більшість аналізованих слів – конструкції термінів і загальномовних лексем, що часто провокує у сприймача ефект новизни і семантичної «свіжості», відсутності кліше, притаманної термінології, що робить текст есе цікавим.

Звичайно, порушена в роботі проблематика (валентність суспільно-політичної лексики) не вичерпна і потребує подальшого вивчення, проте навіть такий фрагментарний аналіз сполучуваності СПЛ в текстах однієї збірки демонструє вагомий внесок Юрія Андруховича в процес оновлення лексичного складу суспільно-політичного мовлення українців певного періоду (2000 – 2006 рр.).

2.3. Функції СПЛ в есеїстиці Ю. Андруховича

Суспільно-політична лексика є одним із домінантних будівельних матеріалів тексту на його лексико-семантичному рівні, оскільки вона забезпечує такі його складники:

- **аргументація і обґрунтування:** СПЛ має потенціал обґрунтовувати авторські думки та позиції на суспільно-політичні теми за допомогою фактів, статистики та історичних прикладів. Наприклад: *А т. зв. національна інтелігенція демонструвала чудеса вірнопідданства й сервілізму, цілу свою українськість сублімуючи в розгодовані фізії та вишивані сорочки. Все це разом становило найпаскуднішу зі знаних мені видмін совка – совоукр* (с. 2). Як бачимо, у тексті есе автор чітко й образно аргументує (фізіономії, вишиванки), демонструючи й доводячи власне бачення суспільно-політичної дійсності;
- **зрозумілість та чіткість:** використання СПЛ допомагає зрозуміло та чітко висловлювати складні концепції та ідеї, сприяючи спаяності тексту: *Україна ж – так само як повітря – потребує європейської перспективи. Але вона цього повітря не отримує. При цьому з європейського боку їй закидається передусім неготовість суспільства й еліт до євростандартів. Тільки от що це таке і як їх досягнути – особливо якщо вони, ці стандарти, подвійні?;*
- **виразність та насиченість мовлення:** суспільно-політична лексика додає тексту конкретики й інформаційної насиченості, роблячи його більш виразним та цікавим для читачів, навіть образним: *У його епілозі*

– лише розгнуждано-графоманська вакханалія екстрасенсів, біоенергетиків, **політичних астрологів**, космічних цілителів, шарлатанські відправи й парарелігійні збіговиська. А також непередбачувані, як російська душа, російські супутники, що час до часу зриваються з орбіт.;

- **контакт з аудиторією:** спільний інтерес із читачами до суспільних та політичних питань, оскільки будь-яке есе має вплив на читача.

Саме тому СПЛ у тексті Юрія Андруховича багатовекторна й поліфункційна. Вона бере участь у творенні контексту та авторському аналізі подій: суспільно-політична лексика формує контекст, насичений подіями і явищами (з історії, культури, економіки тощо: *Голодомор, депортація, Перша світова війна. Друга світова війна, культ особи (Перша світова війна показала, що вибору насправді немає, військова інвазія)*). Саме тому вважає, що лексика такого типу виконує інформативну функцію в тексті.

Інформаційно-номінативна функція суспільно-політичної лексики в тестах есе Юрія Андруховича полягає в тому, що завдяки їй читач отримує сконденсовану інформацію про факти, процеси чи події, що є знаковими у суспільно-політичному житті країни.

Цікавим ходом у тексті есе є апеляція до авторитетів та експертів: використання фахових термінів, використання власних назв провідних історичних осіб.

Шевченко є духовим батьком нації, єдиним, незрівнянним і недосяжним;

«Шевченко – наша пісня протесту», – сформулював це поет-дисидент Ігор Калинець 1972 року;

Шевченко є абсолютним чемпіоном світу серед поетів за кількістю пам'ятників.

шевченківські опущені додола вуса – еталонний знак національної свідомості – з часом почнуть називати «плач України»;

Як бачимо, автор, апелюючи до авторитетів нації не тільки подає інформацію, але й аргументуючи її, пропускаючи крізь власне бачення картини світу.

СПЛ за вектором присутньої чи відсутньої оцінної експресії поділяється на три групи:

1) позитивна (*патріотичного офіціоз, цей інший патріотизм, серед молоді втілений, зокрема, у моді носити значки з національними кольорами етнічної батьківщини, був не лише значковим, але й знаковим.*);

2) негативна (*У Львові завжди залишається приблизно та сама кількість сволоти, божевільних, патріотів, громадян, міщан, богеми, рогулів, москалів – усіх категорій населення, негідник політичний, удається до патріотизму як до нібито найвищого прояву моральності, аби замаскувати, що її, цієї моральності, насправді бракує*).

3) нейтральна (*патріотичні пісні, патріотичне виховання*).

Наявність у структурі значення суспільно-політичної лексики конотативного компонента зі формує її емоційно-експресивне забарвлення, що робить текст із такими лексемами цікавим, переконливим і таким, що має вплив на читача: *політичні судилища*.

Дуже часто в тексті есе Юрій Андрухович використовує емотивну лексику (емоційно-оцінну) при зображенні ключових суспільно-політичних аспектів життя держави:

менти (с. 251), *озброєні автоматом олігофрени* (с. 251), *світова прірва* (с.257), *запущено-бляклі території* (с. 259), *мочиморда* (с. 151), *поет – національний месія* (с.154), *Свята Гора – Чернеча* (с. 147).

Така позитивно оцінна чи негативно оцінна інформація дозволяє виокремити в тексті прагматично-оцінну функцію суспільно-політичної лексики.

Прагматично-оцінна функція СПЛ ілюструє в тексті есе аксіологічні виміри поняття, а також ставлення автора до повідомлюваного:

Цього разу в позитивній частині аркуша в мене «інтелектуально-душевна широта, глибина і відвага» (яка, до речі, нам, українцям, переважно навіть не снилася), «чудова невід-світу-цьогошність», «особлива анархічна здатність літати над побутом і дріб'язковістю», «незаперечна культурна самодостатність й інтенсивність». У негативній частині – «поліційний/спецслужбістський характер влади», «маніпулятивно-дезінформаторські ЗМІ», «цинічно-технологічний політикум», «ксенофобська – расова, релігійна, національна – нетерпимість загалу».

Досліджуючи СПЛ, мовознавці виокремлюють також **естетичну функцію** СПЛ, яка «працює» в тексті таким чином:

- формування образу епохи: *радянські часи, антирадянський патріотизм, пострадянський антропологічний стандарт;*
- формування історичного колориту: *історії українсько-польських порозумінь, історією нашої застиглої в дев'яностих вічності ;*
- 2) функція створення політичного образу: *політичні астрологи, політичної інтрижки кількох німецьких і австрійських міністрів;*
- 3) функція формування суспільної думки: *політичну й екзистенційну несвободу всіх попередніх епох, політичне маніпулювання, Я ховаюся в мову, як у політичний притулок.*

Крім того, СПЛ в досліджуваному тексті, сполучаючись із іншими словами, здатна творити тропеїчні одиниці, наприклад:

метафори (іменникові (*монументи незалежності, царство свободи, свобода пересування, культ мови, історія несвободи*) чи **дієслівні** (*суспільство трансформується, християнізувати все, розминутися з минулим*),

метонімію (*Київ змінює Українство*),

епітети (*молода демократія, запаморочлива молодість мови, залізна завіса, войовничий кар'єризм*),

оксиморони (*радянський патріотизм, цивілізаційно-дезінфекційний хрест, себто меч*) тощо. Це ще раз вказує на здатність СПЛ до естетизації мовлення.

Окреслення концепції: СПЛ покликана глибше розкрити складні ідеї та концепції, зробивши текст логічним та індивідуально наснаженим. Такий виклад матеріалу має вплив на формування думки читача, його переконань, що дозволяє говорити про волюнтативну функцію СПЛ.

Отже, СПЛ у досліджуваному тексті виконує ряд функцій:

- **інформаційно-номінативну** (*називає поняття, ознаки і явища суспільно-політичного, економічного життя країни, ключові постаті: Шевченко - духовний батько нації, «Шевченко – наша пісня протесту»*);

- **прагматично-оцінну** (*ілюструє аксіологічні виміри поняття і ставлення мовця до повідомлюваного: політичне свавілля, антиконституційний закон*);

- **волюнтативну** (*є засобом впливу на слухача / читача: Євросоюз, путінський режим, ідейне рабство*);

- **естетичну** (*формує в тексті тропеїчний рівень, робить текст індивідуально-авторським, виразним, багатим, образним*).

Усі функції в текстовому просторі не «працюють» автономно, а є синкретичними.

Висновки до II розділу:

Розглядаючи тематику суспільно-політичних назв, слід прокоментувати її семантичну розгалуженість:

Лексико-семантичне поле із домінантою «суспільство» / «суспільний»

- **назви основних суспільно-політичних категорій і понять:** *суспільство, незалежність, індивідуалізм, нація, економіка, релігія, держава, державна (мова, телевізія, освіта, залізниця), державний (прапор, силовик, кордон), державне утворення, наддержава, державний організм, громадянське суспільство, суспільства еліта, суспільний інститут., суспільна система, суверенітет, свобода, гідність, «більшість суспільства», «меншість», «творчі та нетворчі людські одиниці», українське суспільство Шевченкового культу, «молодші брати» (малопопулярний президент віддавав Росії черговий шмат нафтогону, суверенітету, свободи, гідності (С. 241));*
- **назви станів суспільства:** *гласність, суспільна мораль, пасивність, громадянська позиція, патріотизм, сепаратизм, інерція, ілюзія, активність, колективізм, ескалізм (втрата реальності), песимізм, максималізм, пацифізм, консерватизм, антисемітизм (і з усіх*

можливих патріотизмів найбільше не любив саме радянського з його патріотичним вихованням) (С. 179);

- **назви державних органів** (*бундестаг, сейм, парламент, дума, президія, міліція, спецслужба*): *Дякую міліції й усім іншим спеціальним підрозділам за блискуче виконання наказу «Не стріляй!» (С. 89); «поліційний/спецслужбістський характер влади» (С. 193);*
- **назви осіб за соціальними маркерами:** *громадяни, телевізійники, трудівники, журналісти, патріоти, міщани, професіонали, агенти, ментори, авторитети, фанатики, індивіди, силовики (я подивився відеокопію фільму, випущеного німецькими телевізійниками на каналі «Arte»)* (С. 98);
- **власні назви, марковані національно-культурними конотаціями:** *Степан Бандера, Тарас Шевченко, Хвильовий, Ліна Костенко, Ігор Калинець, Велес, Нестор, Мономах, Боян, Іларіон; Україна, Київ, Львів, Захід, Схід, Сарматія, Дніпро, Європа (Ліна Костенко не належить цій історії. Саме вона і ніхто інший прищепила сотням тисяч українців непохитну певність у тому, що цензура – це зло і злочин, а самоцензура дорівнює самогубству)* (С. 234);
- **назви історичних подій:** *Голодомор, депортація, Перша світова війна. Друга світова війна, культ особи (Перша світова війна показала, що вибору насправді немає).*

Лексико-семантичне поле із домінантою «політика» / «політичний»:

- **назви на позначення влади та форми влади:** *президент, керівництво країни, демократія, законотворчість, політичний режим, диктатура, деспотія, режим (Тому керівництво країни так твердо і послідовно відстоювало мир в усьому світі, мирна політика вимагала рішучості, мир найкраще підтримувати за допомогою танків (С. 78));*
- **назви політичних партій, течій, ідеологій:** *націоналізм, націонал-соціалізм, комунізм, капіталізм, соціалізм, нацизм, расизм*

(оголюється в усій красі ще цілий ланцюг спокус – дорівняти патріотизм до **націоналізму**, а той своєю чергою до **нацизму**, **расизму**, **сексизму**, чогось там іще (С. 108));

- **назви осіб за політичними маркерами:** політики, президенти, реставратори імперії, європейські пролетарі, політичні астрологи, політичні негідники, політичні спритники, «політичні» (про в'язнів, субстантив), посадовозобов'язані, демоліберали, єврокомісари (Тож реставратори імперії добре знають, що роблять, раз по раз нагадуючи про солов'їну слов'янську душу) (С. 211);
- **назви на позначення сфери зовнішньої політики:** асамблея, переговори, саміт; євростандарт, європейська архітектоніка, європеїзація, європейська перспектива, геополітика, юридичні гарантії, розширення Європейського Союзу, («ми – європейці, Європа – наш спільний дім» (Війни, ім'я якій – «європейський вибір України») (С. 98).

Залежно від того до якої морфологічної одиниці належить стрижневе (політично марковане) слово, його сполучуваність поділяються на три моделі: іменні, дієслівні, прислівникові.

Двочленні конструкції.

Прикметник + іменник у Н.В.: державна (незалежність, телевізія, політика, верхівка, освіта, економіка, залізниця, містечковий суверенітет, юридичні гарантії, посттоталітарні метаморфози, український сепаратизм, європейська перспектива, еталонний знак національної свідомості;

Складний прикметник + іменник у Н.В.: національно-державні ідеали, національно-визвольна ідея, національно-державна легітимізація, націонал-комуністичний Шевченко, цинічно-технологічний політикум, маніпулятивно-дезінформаторські ЗМІ, політично-некоретна «Московіада», українсько-підрадянська богема, державно-владна

верхівка, соціально-політична ситуація, колоніально-постколоніальний статус;

Іменник + іменник у непрямому відмінку без прийменника: *батько нації* (про Шевченка), *провальність політики, кордон України, надія України, мешканці держави, лоно батьківщини, стан суспільства, нюанси демократії, європеїзація України, дозованість інформації, монументи незалежності нащадки політичних* (субстантив);

Іменник + іменник із прийменником: *надчутливість до батьківщини, виїзд на пемже, звір в агонії.*;

Іменник + числівник: *дві України, обидві системи, обидві наддержави* (Насправді Україн є набагато більше, ніж дві (погодьмося, що двісті двадцять дві принаймні), і де саме сьогодні проходять українські лінії поділу, не зовсім відомо, себто відомо лиш те, що проходять вони скрізь, але найменшою мірою на регіональному рівні.).

Дієслово + іменник (та інші частини мови): *українізувати Київ, тиснути на Україну, зазіхати на Україну, мирна політика вимагала рішучості, набутти помаранчевого кольору* (стійка одиниця): *Восени 2004 року ЦСЄ набула помаранчевого кольору, захопила собою мільйони нових індивідуальних свідомостей, форсувала Дніпро і поширилась аж до російського кордону на північному сході.*

Тричленні конструкції.

«Прикметник + іменник + іменник»: *європейський вибір України, українські лінії поділу, російська зона світу, зміни політичних режимів, новий різновид патріотизму, характер українського суспільства;*

«Прикметник + прикметник + іменник»: *антидержавна політична діяльність, російський етнічний ідеал, ідеальні радянські люди, реальні політичні поділи;*

«Прислівник + прикметник + іменник»: *національно вагомі імена.*

У досліджуваному тексті СПЛ виконує такі функції:

- *номінативну (називає поняття, ознаки і явища суспільно-політичного, економічного життя країни: політика, влада, громадянське суспільство, демократи);*
- *прагматично-оцінну (ілюструє аксіологічні виміри поняття і ставлення мовця до повідомлюваного: політичне свавілля, антиконституційний закон);*
- *волюнтативну (є засобом впливу на слухача / читача: Євросоюз, путінський режим, ідейне рабство);*
- *інформаційну (широко використовується у ЗМІ та есеїстиці: «велика гра», перший президент, п'ятий президент...).*

Усі функції в текстовому просторі не «працюють» автономно, а є синкретичними.

Загальні висновки

Суспільно-політична лексика – «багатоплановий корпус слів, різних за поняттєвою та функціональною сферою, але об'єднаних із соціолінгвістичного погляду в один потік вербалізації подій, феноменів державного та громадського життя суспільства в динамічних процесах розвитку мови, в оцінювальних, критичних, дискусійних і врешті актуальних положеннях, властивих певному соціуму в конкретну історичну добу» [2, с. 98].

Таку лексику «характеризує змішаність (різномірність) кордонів, тематична розсіяність та широта сфер вживання» [4, с. 175]. Ці лексеми можуть бути міждисциплінарними термінами, наприклад, з культурології, історії, етнології тощо. Саме тому вони, на нашу думку вносять у текст інформаційний масив, є додатковими текстотвірними інтертекстуальними елементами: *Україна – європейська Сарматія* (с. 105), *Шевченко – батько нації* (с. 12), *мова – слов'їна слов'янська душа* (с. 35), *Мономах, Боян, Іларіон* (С 91).

Саме тому в ідіостилі митця одиниця суспільно-політичної лексики може семантично модифікуватися, набувати додаткових смислів завдяки вільній сполучуваності: *нюанси демократії*, (с. 36), *монументи незалежності* (с. 45), *гра грошей* (с. 39). Тобто такі лексеми не тільки є okazіональними й тропеїчно маркованими факторами номінації в тексті, а й аксіологічними маркерами дійсності в авторській картині світу.

СПЛ має текстотвірний потенціал, оскільки, оскільки їй властиві такі ознаки:

- відкритість (експліцитність, доступність), ця лексика зрозуміла загалу, не є вузько спеціальною навіть у ядрі (термінологічній базі): *антивладний патріотизм* (с. 74), *владна верхівка* (с. 68), *євразійський мілітарний ухил* (с. 30), *волонтерство – як форма компромісу* (с. 36);

- багатозначність (слова такого типу можуть розширювати семантику в тексті, включатися в тропеїчні структури): *Національна Книга Буття* (с. 67), *молодість мови* (с. 57), *захованість української мови від світу* (с. 58), *есенговська людяність у кролячих шапках* (с.18);

- синтагматичність (вільна лінійна сполучуваність (валентність СПЛ з різнотипними словами)): *Батьківщина* + *етнічна, своя, мала, центральна, східна, ефемерна, надчутлива...*;

- парадигматичність (включеність СПЛ у синонімічні ряди, антонімічні пари тощо): *Україна – держава – Батьківщина* (С. 98), *патріотизм – антипатріотизм* (с. 76), *диктатура – демократія* (с. 77);

- емоційно-експресивна спроможність окремих одиниць СПЛ (ця ознака відокремлює досліджувану лексику від термінології, інколи зумовлює детермінологізацію номена): *москалі* (с. 19), *нацик* (с. 78), *політична прислуга* (с. 56), *політичні астрологи* (с. 39);

- динамічність (рухомість СПЛ у лексичній системі (актив / пасив), семантизація значення тощо): неологізм *совоукр* (с. 59), історизм *Радянський Союз* (с. 78);

- асоціативність (здатність акумулювати й фіксувати в семі реакцію суспільства на певний стимул політичного буття): *рагульська місцева влада* (с. 18), *державницький Шевченко* (с. 97);

- сигніфікативність (понятійно-сміслова спорідненість із суспільно-політичним життям народу): *телевізійники* (с. 58), *оператори* (с. 59), *агенти* (с. 50), *професіонали* (с. 35).

Сполучуваність слова – «його здатність вступати з іншими словами у сполучення за певними синтаксичними моделями (за М. П. Кочерганом), які залежать від лексико-граматичних характеристик та семантичних підкласів слова... [Левицький. АМВЛС. С. 34-35]:

політичний (режим, діяльність, ситуація).

У мовознавстві визначено три типи сполучуваності:

1) синтаксична сполучуваність (валентність), при якій слова сполучаються у словосполучення чи речення;

2) семантична сполучуваність (колокація), при якій відбувається об'єднання слів на основі спільної семантичної ознаки);

3) лексична сполучуваність, при якій мовні одиниці поєднуються з іншими словами.

Наприклад:

Мирна політика,

провальність політики – внутрішньої та зовнішньої,

політичний процес,

політичну й екзистенційна несвобода,

політичні астрологи,

політична кон'юнктура,

політичний притулок,

політичні примарні зміни

Слід зазначити, що значна кількість суспільно-політичних слів є похідними, створеними за законами афіксального (префіксального,

суфіксального, конфіксального) словотвору. Наприклад, у досліджуваному тексті є домінантними лексеми із суфіксами -ість, -ізм та ін: *соціалізм, комунізм, тоталітаризм*.

Яскраво вираженими у плані політичної конотативності є складні слова (композиції):

національно-визвольна ідея, націонал-демократичий тощо,

а також аббревіатури: *ЄС, профспілковий похорон, НАТО, ЗМІ*.

Розглядаючи тематику суспільно-політичних назв, слід прокоментувати її семантичну розгалуженість:

Лексико-семантичне поле із домінантою «суспільство» / «суспільний»

- **назви основних суспільно-політичних категорій і понять:** *суспільство, незалежність, індивідуалізм, нація, економіка, релігія, держава, державна (мова, телевізія, освіта, залізниця), державний (прапор, силовик, кордон), державне утворення, наддержава, державний організм, громадянське суспільство, суспільства еліта, суспільний інститут., суспільна система, суверенітет, свобода, гідність, «більшість суспільства», «меншість», «творчі та нетворчі людські одиниці», українське суспільство Шевченкового культу, «молодші брати» (малопопулярний президент віддавав Росії черговий шмат нафтогону, суверенітету, свободи, гідності (С. 241));*
- **назви станів суспільства:** *гласність, суспільна мораль, пасивність, громадянська позиція, патріотизм, сепаратизм, інерція, ілюзія, активність, колективізм, ескалізм (втрата реальності), песимізм, максималізм, пацифізм, консерватизм, антисемітизм (і з усіх можливих патріотизмів найбільше не любив саме радянського з його патріотичним вихованням) (С. 179);*

- **назви державних органів** (бундестаг, сейм, парламент, дума, президія, міліція, спецслужба): Дякую міліції й усім іншим спеціальним підрозділам за блискуче виконання наказу «Не стріляй!» (С. 89); «поліційний/спецслужбістський характер влади» (С. 193);
- **назви осіб за соціальними маркерами:** громадяни, телевізійники, трудівники, журналісти, патріоти, міщани, професіонали, агенти, ментори, авторитети, фанатики, індивіди, силовики (я подивився відеокопію фільму, випущеного німецькими телевізійниками на каналі «Arte») (С. 98);
- **власні назви, марковані національно-культурними конотаціями:** Степан Бандера, Тарас Шевченко, Хвильовий, Ліна Костенко, Ігор Калинець, Велес, Нестор, Мономах, Боян, Іларіон; Україна, Київ, Львів, Захід, Схід, Сарматія, Дніпро, Європа (Ліна Костенко не належить цій історії. Саме вона і ніхто інший прищепила сотням тисяч українців непохитну певність у тому, що цензура – це зло і злочин, а самоцензура дорівнює самогубству) (С. 234);
- **назви історичних подій:** Голодомор, депортація, Перша світова війна. Друга світова війна, культ особи (Перша світова війна показала, що вибору насправді немає).

Лексико-семантичне поле із домінантою «політика» / «політичний»:

- **назви на позначення влади та форми влади:** президент, керівництво країни, демократія, законотворчість, політичний режим, диктатура, деспотія, режим (Тому керівництво країни так твердо і послідовно відстоювало мир в усьому світі, мирна політика вимагала рішучості, мир найкраще підтримувати за допомогою танків (С. 78));
- **назви політичних партій, течій, ідеологій:** націоналізм, націонал-соціалізм, комунізм, капіталізм, соціалізм, нацизм, расизм (оголюється в усій красі ще цілий ланцюг спокус – дорівняти

патріотизм до націоналізму, а той своєю чергою до нацизму, расизму, сексизму, чогось там іще (С. 108));

- **назви осіб за політичними маркерами:** *політики, президенти, реставратори імперії, європейські пролетарі, політичні астрологи, політичні негідники, політичні спритники, «політичні» (про в'язнів, субстантив), посадовозобов'язані, демоліберали, єврокомісари (Тож реставратори імперії добре знають, що роблять, раз по раз нагадуючи про солов'їну слов'янську душу) (С. 211);*
- **назви на позначення сфери зовнішньої політики:** *асамблея, переговори, саміт; євростандарт, європейська архітектоніка, європеїзація, європейська перспектива, геополітика, юридичні гарантії, розширення Європейського Союзу, («ми – європейці, Європа – наш спільний дім» (Війни, ім'я якій – «європейський вибір України») (С. 98).*

Залежно від того до якої морфологічної одиниці належить стрижневе (політично марковане) слово, його сполучуваність поділяються на три моделі: іменні, дієслівні, прислівникові.

Двочленні конструкції.

Прикметник + іменник у Н.В.: *державна (незалежність, телевізія, політика, верхівка, освіта, економіка, залізниця, містечковий суверенітет, юридичні гарантії, посттоталітарні метаморфози, український сепаратизм, європейська перспектива, еталонний знак національної свідомості;*

Складний прикметник + іменник у Н.В.: *національно-державні ідеали, національно-визвольна ідея, національно-державна легітимізація, націонал-комуністичний Шевченко, цинічно-технологічний політикум, маніпулятивно-дезінформаторські ЗМІ, політично-некоретна «Московіада», українсько-підрадянська богема, державно-владна*

верхівка, соціально-політична ситуація, колоніально-постколоніальний статус;

Іменник + іменник у непрямому відмінку без прийменника: *батько нації* (про Шевченка), *провальність політики, кордон України, надія України, мешканці держави, лоно батьківщини, стан суспільства, нюанси демократії, європеїзація України, дозованість інформації, монументи незалежності нащадки політичних* (субстантив);

Іменник + іменник із прийменником: *надчутливість до батьківщини, виїзд на пемже, звір в агонії.*;

Іменник + числівник: *дві України, обидві системи, обидві наддержави* (Насправді Україн є набагато більше, ніж дві (погодьмося, що двісті двадцять дві принаймні), і де саме сьогодні проходять українські лінії поділу, не зовсім відомо, себто відомо лиш те, що проходять вони скрізь, але найменшою мірою на регіональному рівні.).

Дієслово + іменник (та інші частини мови): *українізувати Київ, тиснути на Україну, зазіхати на Україну, мирна політика вимагала рішучості, набутти помаранчевого кольору* (стійка одиниця): *Восени 2004 року ЦСЄ набула помаранчевого кольору, захопила собою мільйони нових індивідуальних свідомостей, форсувала Дніпро і поширилась аж до російського кордону на північному сході.*

Тричленні конструкції.

«Прикметник + іменник + іменник»: *європейський вибір України, українські лінії поділу, російська зона світу, зміни політичних режимів, новий різновид патріотизму, характер українського суспільства;*

«Прикметник + прикметник + іменник»: *антидержавна політична діяльність, російський етнічний ідеал, ідеальні радянські люди, реальні політичні поділи;*

«Прислівник + прикметник + іменник»: *національно вагомі імена.*

СПЛ у досліджуваному тексті виконує ряд функцій:

- **інформаційно-номінативну** (*називає поняття, ознаки і явища суспільно-політичного, економічного життя країни, ключові постаті: Шевченко - духовний батько нації, «Шевченко – наша пісня протесту»;*
- **прагматично-оцінну** (*ілюструє аксіологічні виміри поняття і ставлення мовця до повідомлюваного: політичне свавілля, антиконституційний закон*);
- **волюнтативну** (*є засобом впливу на слухача / читача: Євросоюз, путінський режим, ідейне рабство*);
- **естетичну** (*формує в тексті тропеїчний рівень, робить текст індивідуально-авторським, виразним, багатим, образним*).

Усі функції в текстовому просторі не «працюють» автономно, а є синкретичними.

Список використаної літератури:

1. Бабій І. О., Голянич М. І., Стефурак Р. І. Словник лінгвістичних термінів : лексикологія, фразеологія, лексикографія. 2-ге вид, виправ. і доповнен. Івано-Франківськ : видавець Голіней О. М., 2023. 336 с.
2. Бабій Ю. лексико-семантичні засоби створення портрету політичного діяча [електронний ресурс]. *Вісник ХНУ*. Режим доступу: <http://xn--e1aaajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/597>
3. Баган М. П. Англізація сучасного українськомовного комунікативного простору: причини, основні вияви та наслідки. *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 38-53.
4. Бурячок А.А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов. Київ : Наукова думка, 1983. 225 с.
5. Бутова І. С. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Львів. ун-ту. Серія: Іноземні мови*. Львів, 2009. Вип. 16. С. 232-238.
6. Васецька О. І. Уваги до проблеми авторських термінів. *Українська мова*. 2019. № 4 (72). С. 105-111.

7. Весна Т. В. Ідеологічний та національно-культурний компоненти в семантичній структурі лексики політичного дискурсу : автореф. дис... канд. філол. наук : Одеса, 2002. 22 с.
8. Гнезділова Я.В. Реалізація емотивної функції в публічних промовах політичних діячів США та Великобританії. *Мова і культура*. Київ : КНУ, 2003. Вип. 6. С. 358 – 363.
9. Голянич М. І. та ін. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / за редакцією М.І.Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.
10. Демкова Т. Суспільно-політичні терміни та фахові лексеми у «Тлумачному словнику сучасної української мови»: регіональний аспект. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. : Філологія. 2011. № 936. Вип. 61. С. 145–150.
11. Дудченко О. С. Мовленнєва реалізація гендеру в політичному дискурсі (на матеріалі текстів політичних програм аналітичної лінгвокультурної традиції) : дис. ... канд. філол. наук : Херсон, 2012. 200 с.
12. Дячук Т. М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація: дис. ... канд. філол. наук: Київ, 2003. 260 с.
13. Іванова Н. Специфіка есею як жанру художньо небелетристичної літератури. *Слово і час*. 2007. № 9. С. 15 – 25.
14. Карабута О. Сучасна суспільно-політична лексика: семантико-структурний аспект. *Науковий вісник ХДУ*. Херсон: вид-во ХДУ, 2013. вип. 19. С. 54–55.
15. Карпіловська Є. А. Детермінанти змін у сучасній українській номінації: відкритість і самобутність лексикону. *Мовознавчий вісник: Зб. наук. пр. на пошану проф. К. Городенської з нагоди її 60-річчя*. Черкаси: Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2009. Вип. 8. С. 147–159.
16. Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Романюк Ю. В. Формально-семантична стратифікація та функціонально-стильова диференціація в українській мові початку ХХІ ст. *Мовознавство*. 2021. № 4 (80). С. 24-48.

- 17.Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. Київ : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
- 18.Кондратенко Н. Український політичний дискурс: Текстуалізація реальності. Одеса : Чорномор'я, 2007. 155 с.
- 19.Костюк Ю. Українська суспільно-політична лексика в інтернет-виданнях 2012–2017 рр. // Лексика на перетині наукових парадигм: монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. С. 135–156.
- 20.Коць Т. А. *Поняттєва парадигма* публіцистичного стилю в академічному проєкті «Українська стилістика: енциклопедія». *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 13-26.
- 21.Левицький В. В. та ін. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу: навчальний посібник. Чернівці : Рута, 2000. 136 с.
- 22.Лук'яненко С. С. Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві : дис. ... канд. філол. наук : Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Х., 2009. 186 с.
- 23.Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : Навч. посібн. Київ : Каравела, 2005. 352 с.
- 24.Михайленко Л. Динаміка суспільно-політичної лексики української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалі мови українських засобів масової інформації) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2009. 19 с.
- 25.Мойсієнко А. К. та ін. Сучасна українська літературна мова : Лексикологія. Фонетика : підручник. Київ : Знання, 2010. 210 с.
- 26.Мороз О. О. Сучасна чеська суспільно-політична лексика: семантика, структура, динаміка: дис. ... канд. філол. наук: Київ, 2005. 193 с.
- 27.Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика : діапазон можливостей політичної лінгвістики. К. : Світогляд, 2005. 316 с.
- 28.Онуфрив С. Т. Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2005.

- 29.Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів: Світ,1994. 216 с.
- 30.Пітель В.М., Пітель В.І. Посилюваний повтор як один із засобів вираження есеми у творі Тараса Прохаська «Майбутнє буде давно». *Сучасний стан та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Кременчук, 9 лютого 2023 р.) : у 3 ч. Кременчук : ЦФЕНД, 2023. Ч. 2. С. 20 – 22.
- 31.Поліщук Н.О. Суспільно-політична лексика і термінологія у мові сучасної публіцистики. *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3(2). С. 279-285.
- 32.Пономарів О. А. Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посіб. К. : Либідь, 2001. 240 с.
- 33.Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2010. 844 с.
- 34.Серякова І. І. Політичний дискурс та семіотична особистість. *Вісник Київського нац. лінгвіст. ун-ту. Серія «Філологія»*. 2009. Т. 12. № 2. С. 115–120.
- 35.Сидоренко О. Методологічні засади дослідження суспільно-політичної термінології. *Іноземна філологія*. 2013. Вип. 125. С. 55-61.
- 36.Сидоренко О. Функціонально-семантичні особливості складних суспільно-політичних термінів. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 127, ч. 1. С. 53-59.
- 37.Сільман К. В. Есе як жанр на перетині літератури та журналістики : дис. канд. ... філол. наук : 10.01.06. Миколаїв, 2019. 228 с.
- 38.Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 358 с.
- 39.Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL. <http://sum.in.ua/> (дата звернення – 25.10.2023).
- 40.Снісаренко Я. С. Суспільно-політична лексика у структурно-семантичному аспекті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 /

- Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2012. – 210 с.
- 41.Снісаренко Я. С. Семантичні еквіваленти суспільно-політичної лексики англійської та української мов. *Науковий вісник волинського національного ім. Лесі Українки*. Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки. 2009. С. 219-223.
- 42.Снісаренко Я. С. Суспільно-політична лексика як специфічна лексична категорія. Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. 2012. Вип. 26. С. 136–149.
- 43.Снісаренко Я. Суспільно-політична лексика: проблеми визначення та вивчення. *Наукові записки* [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки. 2009. Вип. 81(4). С. 31-35. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81%284%29__10
- 44.Соловей Г. С. Політична лексика як об'єкт перекладу (на матеріалі текстів політичних заяв, звернень, промов, статей та анекдотів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». Херсон, 2011. 22 с.
- 45.Ставицька Л. О. Дискурс помаранчевої пристрасти. Київ : *Критика*. – 2005. – № 3. – С. 3–16.
- 46.Стефурак Р. І. Архітектоніка художнього есе. *Наукові записки*. Серія: *Філологічні науки*. № 2 (205), 2023. С. 194 – 199.
- 47.Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) [2-ге вид., переобл.]. Київ : Пугач, 2005. 388 с.
- 48.Стратулат Н. Питання лексичної норми в мовленнєво-професійній діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 31.Т. 2. 2020. С. 251-256.
- 49.Сучасна політична лексика : навч. енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ-2000», 2015. 395 с.

- 50.Сучасний словник іншомовних слів / Під ред. Г. П. Півторак. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
- 51.Сюта Г. М. Відтворення і творення прецедентних висловлювань у дискурсі української реклами. *Українська мова*. № 1 (73). 2020. С. 27-37.
- 52.Терещенко С. Синонімія у термінології. *Українська термінологія і сучасність*. 2001. №4. С. 328-330.
- 53.Торговець Ю. І. Текст-типологічна специфіка есе: історична перспектива. *Філологічні студії*. 2016, Вип. 6. С 29 – 33.
- 54.Туровська Л.В. Українська суспільно-політична терміносистема: витоки і проблеми становлення терміни. *Термінологічний вісник*. 2017, вип. 4. С. 175 – 184.
- 55.Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела. К.: Грамота, 2007. 368 с.
- 56.Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : «Українська енциклопедія», 2000. 752 с.
- 57.Хлистуни І. Лінгвостилістичні особливості есе як публіцистичного жанру. *Філологічний часопис*, 2022. Вип 1(19). С. 121 – 128.
- 58.Холявко І.В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Кіровоград, 2004. 20 с.
- 59.Цигвінцева Ю. О. Ресурси та способи неосемантизації сучасної української лексики. *Українська мова*. № 3 (79). 2021. С. 121-136.
- 60.Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. К., 2005. 230 с.
- 61.Чорна О. О. Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2013. 200 с.

- 62.Шабеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею. *Слово і час*. 2007, №11. С. 48 – 56.
- 63.Янков А. В. Соціально-політичні неологізми та okazіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура – семантика – функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Л. 2004. 20 с.
- 64.Яремко Я. Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації : Дрогобич : Посвіт. 2015. 436 с.
- 65.Heiko G. Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlichpolitischer Kommunikation. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2002. S. 52.